

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: „Caesar dictator perpetuo”, „Brutus” i „Libertas” w propagandzie politycznej cesarza Trajana

Author: Agata A. Kluczek

Citation style: Kluczek, Agata A. (2008). „Caesar dictator perpetuo”, „Brutus” i „Libertas” w propagandzie politycznej cesarza Trajana. W: L. Mrozewicz (red.), "Idy Marcowe 2050 lat później" (S. 151-166). Poznań : Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk".

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

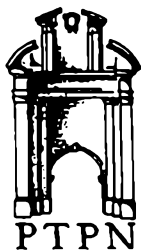

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

POZNAŃSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK
WYDZIAŁ FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNY
Prace Komisji Historycznej
Tom 66

Idy Marcowe 2050 lat później

Pod redakcją
Leszka Mrozewicza

Poznań 2008

WYDAWNICTWO POZNAŃSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK

Agata A. Kluczek

***Caesar dictator perpetuo, Brutus* i *Libertas* w propagandzie politycznej cesarza Trajana**

W katalogu monet imperialnych Henri Cohen w komentarzu do wyobrażeń sesterców cesarza Trajana, typu REX PARTH(ic)VS, pisał: „Par conséquent, le laconisme de cette légende: »Le roi Parthe!« qui rapelle en même temps la puissance de Trajan et l’humiliation de Parthamasiris, a quelque chose d’imposant et de sublime comme l’inscription de la médaille de Brutus: Les ides de Mars!”¹. W zasadzie jest to jedyny ślad w literaturze przedmiotu, który wprost łączy propagandę Trajana z hasłem „Idy Marcowe”. W dodatku z całego bogactwa konotacji, jakie ono, jak się wydaje, wywoływało niegdyś, i wywołuje w myśli współczesnej, wybrane zostało znaczenie zgoła niespodziewane. W tym przypadku chodzi jedynie o porównywalną zwięzłość, prostotę i jednoznaczność napisów monetarnych, oddających ważne treści polityczne, ale te są przecież zupełnie innej natury. Albowiem podczas gdy pierwsza legenda, REX PARTH(ic)VS, ilustrowana postaciami imperatora rzymskiego oraz króla wschodniego, odnosi się do działań Trajana w polityce zagranicznej, to „modelowe” hasło z okresu republikańskiego – EID(ibus) MART(iis), połączone z rysunkiem dwóch sztyletów i *capis libertatis* – ma sens zupełnie inny. Świadczy, jak się przyjmuje, „o gwałtowności walki ideologicznej” u schyłku Republiki, ale też bez wątplenia kieruje uwagę na fakt zamordowania dyktatora w Idy Marcowe². Hasło „Idy Marcowe”, chociaż odnosi się do konkretnej sytuacji historycznej, zawiera potencjalnie więcej treści i znaczeń, aniżeli tylko te, które dotyczą wydarzeń z 15 marca 44 r. przed Chr., wywołuje liczne inne – szersze skojarzenia. Ambicje polityczne jednostki oraz/lub interes powszechny, kres tyranii i euforia wyzwolenia, początek końca Republiki Rzymskiej i narodziny nowego systemu, albo pamięć o wyidealizowanej Republice i o jej bohaterach – to tylko niektóre z owych różnych możliwości.

¹ Cohen (1995), s. 52-53, przyp. 1. Zob. przywołane monety Trajana: RIC, nr 263a, s. 310-312, 669; Strack (1931), nr 209, 220, 450, 465 oraz Brutusa: RRC, nr 508/3.

² Por. Kunisz (1993), s. 60. Szerzej zob. Cahn (1989), s. 211-277; Morawiecki (2001), s. 20-21.

Siła i rodzaj wywołanych skojarzeń, selekcja faktów oraz wartościowanie czynów i postaw mieszczących się w wielowiekowych dziejach Republiki Rzymskiej odbijają problemy danego momentu historycznego, także w intencji jego krytyki bądź pochwały – w pryzmacie owych nawiązań do lat minionych.

Szczególnym *exemplum* wykorzystywania niektórych z takich tematów jest propaganda imperialna Trajana, lansowana poprzez monety restytucyjne. Pojęciem tym, *nummi restituti*, obejmuje się monety cesarzy rzymskich, wzorowane wiernie na emisjach dawnych, z dodanym imieniem aktualnie rządzącego władcy-emitenta oraz formuły *restituit*, wskazującej na podmiotowy charakter jego działań. Należały do rzadkości w praktyce monetarnej cesarzy rzymskich. Emitowane były w I w. przez Tytusa, Domicjana i Nerwę³. Na tle tego ich mennictwa seria restytucyjna Trajana tworzy grupę wyjątkową. Podczas gdy wspomniani jego poprzednicy ograniczali się w zakresie tak prototypów, jak i tematów do okresu Cesarstwa, on szeroko korzystał ze wzorów, jakie stanowiły monety republikańskie, i odwoływał się do wydarzeń oraz postaci z dziejów rzymskich doby Republiki na skalę niespotykaną w mennictwie wszystkich innych władców rzymskich. Daje to w efekcie wyjątkową możliwość określenia, w jaki sposób cesarz w swojej propagandzie uwzględniał w zakresie oficjalnym pamięć o Republice⁴. W niniejszym szkicu ograniczam się jedynie do wskazania w ramach serii restytucyjnej Trajana jej najistotniejszych wątków. Tok analizy wytyczają trzy hasła, zaczerpnięte z legend tych monet, wskazane w tytule: *Caesar dictator perpetuo* – ze względu bowiem na rangę tematu pamięć o Gajuszu Juliuszu Cezarze potraktowana została jako osobne zagadnienie, dalej *Brutus* – pod tym „kryptonimem” kryje się historia kilku wieków Republiki Rzymskiej, oraz *Libertas* – rozumiana jako cecha fundamentalna ustroju państwa, pozostająca w ostrym dysonansie z rządami „tyrana”.

Andrzej Kunisz, wzmiankując o emitowaniu w Cesarstwie Rzymskim monet restytucyjnych, pisze, że „Praktyka ta dotyczyła tylko bardziej interesujących emisji i monet tych władców, których kontynuowanie działalności aktualny cesarz uważał za godne siebie. [...] Emisje restytucyjne miały znaczenie polityczne, jako dowód nawiązywania przez aktualnego władcę do określonych tradycji z przeszłości”⁵. Uwaga ta przypisuje *nummi restituti* ważne przesłanie polityczne, a ich treści wiąże z ideologią istotną z punktu widzenia interesów władcy-emitenta. To cenna wyjściowa ocena sensu wybicia i znaczenia wyobrażeń monet restytucyjnych Trajana.

Owa seria została wyemitowana najprawdopodobniej w 112 r., jak ostatnio proponują Holger Komnick oraz Gunnar Seelentag⁶. Jest to zespół bardzo obszer-

³ Por. Mattingly (1920), s. 177-207; Komnick (2001), s. 27-109.

⁴ Pelen wykaz monet restytucyjnych zob. Komnick (2001), s. 111-132. Por. o serii restytucyjnej: Gneccchi (1897), s. 123-157; Mattingly (1926), s. 232-278; Strack (1931), s. 41-42; Fell (1992), s. 84-86; Bennett (1997), s. 130-131; Galinier (1998), s. 115-142; Seelentag (2004), s. 410-484.

⁵ Kunisz (1978), s. 122.

⁶ Komnick (2001), s. 137-138; Seelentag (2004), s. 413-418. Datacja ta oddziela wyemitowanie serii od znaczenia dekretu Trajana o wycofaniu z obiegu przednerońskich monet. Natomiast

ny, liczący bowiem siedemdziesiąt cztery typy monet; łączy je formuła powtórzona w napisach otokowych na rewersach: IMP(erator) CAES(ar) TRAIAN(us) AVG(ustus) GER(manicus) DAC(icus) P(ater) P(atriciae) REST(ituit)⁷. Monet o nawiązaniach republikańskich jest czterdzieści dziewięć w mennictwie srebrnym i cztery – w złotym; większość z ich prototypów – pięćdziesiąt jeden – wyemitowana była w okresie Republiki, tylko dwa powstały w dobie Cesarstwa. Tematycznie jest to zbiór bardzo bogaty. Są to między innymi konsekwencje faktu, że w praktyce republikańskiej urzędnicy monetarni dysponowali dużą swobodą w doborze prezentowanych na monetach treści⁸. Umieszczali na nich pewne wyobrażenia należące do kanonu przedstawień, np. głowy czy popiersia rzymskich bóstw, herosów i personifikacji cnót, prezentowali sceny z rzymskiej mitologii oraz historii, przypominali swoich bardziej lub mniej słynnych przodków, podkreślając ich rolę w dziejach rzymskich. Okoliczności te powodują, że ikonografia i napisy monet należących do serii restytucyjnej Trajana również były bardzo różnorodne. Zawiera ona wyobrażenia o treściach religijnych, politycznych, pojawiają się na nich różne postaci historyczne i legendarne łączone z historią rzymską, rozmaite personifikacje, idee. W układzie „chronologicznym” listę rozmaitych odniesień rozpoczynają aluzje do Eneasza i Anchizesa, kończą – jeżeli chodzi o Republikę – odniesienia do Oktawiana, Kwintusa Kornificjusza i Sekstusa Pompejusza.

Wśród wszystkich postaci, których dotyczą wyobrażenia monet restytucyjnych, najczęściej przywołany jest G. Juliusz Cezar. Odnosi się do niego sześć typów monet. Powtarzają one treści republikańskich denarów i aureusów bitych w latach jego dominacji politycznej, ale również republikańskich denarów powstałych już po jego zabójstwie, a także późniejszych aureusów wyemitowanych w okresie Cesarstwa. W efekcie rozmaitych kombinacji wyobrażeń awersów i rewersów, treści legend oraz prezentacji ikonograficznych, tworzą one całościowy portret Cezara.

Szerzej rysy tego wizerunku nakreślone zostały na monetach będących repliką emisji republikańskich. Przypominają one godności, urzędy i tytuły – religijne, polityczne i wojskowe – dzierżone przez Cezara. Symbole pontyfikalne *simpulum*, *aspergillum*, *securis* i *apex*, przedstawione na denarach⁹, nawiązują do jego udziału w kolegium pontyfików i do piastowanej przez niego funkcji *pontifex maximus*. Odnotowany został także fakt sprawowania przezeń konsulatu po raz trzeci, o czym informują napisy awersów denarów: C(aius) CAESAR CO(n)S(ul)

107 r. wskazują Mattingly (1926), s. 266; Idem (1968), s. 302-303; Blamberg (1977), s. 36-37; Vagi (2000), s. 341; Carson (1990), s. 39.

⁷ Por. formy tytulatury cesarskiej zestawione przez Ph. V. Hilla (1970), s. 118.

⁸ O wypieraniu tej praktyki za rządów Augusta i ingerencji cesarza, czy raczej jego otoczenia, w sferę doboru wyobrażeń monetarnych zob. Kunisz (1975), s. 98-101; Idem (1995), s. 124-152.

⁹ Komnick (2001), nr (Z) 37.0; RIC, nr 800; prototyp 49/48 r. przed Chr. por. RRC, nr 443/1. Por. też Morawiecki (1993), s. 72-79.

TER(tium)¹⁰. Legenda rewersów kolejnych denarów – CAESAR DIC(tator) PER(petuo), ilustrowana *sella curulis* i wieńcem, wskazuje osiągnięcie przez niego w lutym 44 r. przed Chr. szczytu pozycji politycznej¹¹. Wyobrażenia monet restytucyjnych otaczają postać Cezara aurą bliskości z bóstwami. Z jego imieniem połączona została *pietas*¹². Czyni się aluzje do jego parenteli z Wenus, boską opiekunką rodu Juliuszy. Jej portret występuje na awersach monet, których rewersy obok napisu CAESAR pokazują jej syna, a praojca Rzymian, Eneasza, z Anchizesem na ramionach i unoszącego *palladium*¹³. Temat ten, nawiązujący do wyjścia bohatera z Troi i początku jego wędrówki, która w końcu zawiodła go do Lacjum, po raz pierwszy został w taki sposób ujęty w mennictwie rzymskim na owych prototypach denarów restytucyjnych Trajana. Sięgnięcie do legendarnych wczesnych dziejów Rzymian i powiązanie tego obrazu z imieniem Cezara to nie tylko wskazanie jego znakomitych koligacji, ale również określenie go jako poniekąd modelowego Rzymianina, który jest *pius*. Zdefiniowana została również „pozytywna misja” Cezara. Jest on bowiem tym, który walczy zwycięsko ze złem, tak bowiem – jako symbol zwycięstwa – interpretowany jest motyw słonia depczącego smoka, ilustrujący hasło CAESAR¹⁴.

Pierwowzory tych denarów i aureusów emitowanych za rządów Trajana, czyli monety republikańskie powstałe na przestrzeni lat 49-42 przed Chr., na bieżąco komentowały wzmocnienie i utrwalenie pozycji politycznej Cezara „po Rubikonie”, ale także świadczyły o wykorzystywaniu magii jego nazwiska dla budowania pozycji politycznej jego spadkobiercy – Oktawiana w rywalizacji o władzę w imperium już po śmierci dyktatora, jak pokazuje przykład denara z 42 r. przed Chr., na którym *pendant* dla rewersu poświęconego Cezarowi tworzy wyobrażenie złożone z portretu Oktawiana i napisu CAESAR III VIR R(ei) P(ublicae) C(onstituendae)¹⁵. Owej aktualności na emisjach Trajanowych oczywiście nie ma. Nic też nie odzwierciedla na nich napięcia politycznego towarzyszącego konfliktom wewnętrznym schyłkowej Republiki. Jedynie zauważone zostały pewne sekwencje uzyskiwania przez Cezara – bynajmniej nie zdobywania – władzy religijnej i politycznej; mechaniczne powtórzenie motywów wcześniejszych na monetach restytucyjnych sprawia, że komentarz powstały na początku II w. do wydarzeń lat 49-44 przed Chr., tak ważnych w dziejach Republiki, a zdominowanych przez dążenie Cezara do zyskania i ugruntowania pełnej władzy, jest po prostu neutralny.

¹⁰ Komnick (2001), nr 52.0; prototyp 46 r. przed Chr. por. RRC, nr 466/1.

¹¹ Komnick (2001), nr 45.0; RIC, nr 807; prototyp 42 r. przed Chr. por. RRC, nr 497/2d.

¹² Komnick (2001), nr 52.0; prototyp 46 r. przed Chr. por. RRC, nr 466/1.

¹³ Komnick (2001), nr 38.0; RIC, nr 801; prototyp 47/46 r. przed Chr. por. RRC, nr 458/1. Por. też Morawiecki (1989), s. 42-43, 82; Martin (1999), s. 331.

¹⁴ Komnick (2001), nr (Z)37.0; RIC, nr 800; prototyp 49/48 r. przed Chr. por. RRC, nr 443/1; słoń jako symbol zwycięstwa, por. np. Suet. Iul. 37; Suet. Nero 2; Plin. nat. 8,4.

¹⁵ Komnick (2001), nr 45.0; RIC, nr 807; prototyp 42 r. przed Chr. por. RRC, nr 497/2d. Por. Sawiński (2004), s. 307-318.

Obraz Cezara uzupełniają wyobrażenia złotych monet, w których częściowo wykorzystano modele powstałe już w czasach Cesarstwa. Niektóre jego komponenty pozostają identyczne z tymi wskazanymi wyżej. Tu również odnajdujemy w legendzie – C(aius) IVLIVS CAES(ar) IMP(erator) CO(n)S(ul) III – informację o trzecim konsulacie Cezara, przy czym – co jest *novum* – zauważony został jednocześnie jego tytuł *imperator*¹⁶. Monety te powtarzają jedynie motyw rysunku rewersu, przejęty z mennictwa Augusta, który ukazuje *Venus Victrix*. Wspomniana legenda jest natomiast samodzielny tworem propagandy Trajana, acz osadzonym w realiach republikańskich. Wskazanie na kolejnych aureusach restytucyjnych boskiej rangi Cezara poszerza katalog odniesień do jego osoby.¹⁷ Ponieważ owe aureusy w zasadzie podejmowały tematy dotyczące poprzedników Trajana na cesarskim tronie, w konsekwencji tenże DIVVS IVLIVS staje się pierwszym ogniwem łańcucha *divi*, sięgającego aż do boskiego Nerwy; członki pośrednie tworzą: *divus Augustus*, *divus Claudius*, *divus Vespasianus*, *divus Titus*¹⁸, również uhonorowani w ramach tej serii Trajanowej.

Kolejne wyobrażenia podejmują inne wątki związane z legendą i historią Republiki, a jej dzieje wydają się nader barwne i urozmaicone. Wobec rozległości tematycznej tego materiału wskazuję jedynie główne płaszczyzny nawiązań do dziejów Republiki, opatrując je najciekawszymi przykładami.

Przedstawienie legendarnego pierwszego konsula Lucjusza Juniusza Brutusa w jego republikańskim otoczeniu dotyczy zaprowadzenia nowego ładu po obaleniu monarchii – towarzyszą mu dwaj liktorzy oraz woźny sądowy (*accensus*) na rewersach monet głoszących hasło BRVTVS, a na awersach LIBERTAS¹⁹. Wyobrażeniem tym oddano subtelnie nowy porządek, jaki nastąpił w państwie rzymskim, nie zauważono – przynajmniej bezpośrednio – konkretnych wydarzeń, które towarzyszyły upadkowi władztwa Tarkwiniusza w Rzymie, chociaż wskazano imię tego, który był jednym ze sprawców owych rewolucyjnych zmian.

Duża grupa denarów restytucyjnych podejmuje wątek zwycięstw militarnych odniesionych przez Rzymian. Wspomniany został imiennie mężny Horacjusz Koles, w pierwszych latach Republiki broniący Rzymu przed Porsenną z Kluzjum²⁰. Następnie bohaterski i pełen poświęcenia dla ojczyzny Decjusz Mus, a także Marek Furiusz Kamillus, dyktator z czasów wojny z Gallami Brennusa²¹. Za nimi

¹⁶ Komnick (2001), nr 53.0; RIC, nr 806; prototyp por. RIC I², Aug. nr 250. Por. też Suet. Iul. 76, 2; Cass. Dio 43, 44, 2; Combès (1966), s. 123-130.

¹⁷ Komnick (2001), nr 54.0; V 54.0; RIC, nr 815-816; w kwestii prototypu por. RIC I², Cl. nr 9. O początkach kultu *divus Iulius* (I I 42 r. przed. Chr.) oraz formuły „Divi (Iulii) filius”, i umieszczeniu tych pojęć na monetach, Morawiecki (1989), s. 197-213; Kunisz (1975), s. 85-87.

¹⁸ Komnick (2001), nr 57.0, 60.0, 61.0, 66.0, 67.0, 70.0, (Z)71.0, 73.0, 74.0; RIC, nr 820, 823-823A, 828-829, 833-836.

¹⁹ Komnick (2001), nr 35.0; RIC, nr 797; prototyp 54 r. przed. Chr. por. RRC, nr 433/1. Por. też Morawiecki (2001), s. 14-15; Welwei (2001), s. 130-131.

²⁰ Komnick (2001), nr 1.0; RIC nr 767; prototyp 206/200 r. przed. Chr. RRC, nr 127/1.

²¹ Komnick (2001), nr 3.0; RIC, nr 766; prototyp 206/200 r. przed. Chr. RRC, nr 128/1 oraz Komnick (2001), nr 2.0; RIC, nr 765; prototyp 225-214/212 r. przed. Chr. RRC, nr 28/3; 29/3; 30/1-34/1.

kroczy cała plejada wielkich wodzów i wspomniane są ich wiktorie nad Galami, Kartagią, Macedonią, odnoszone w III-II w. przed Chr. Wyobrażenia monet nawiązują np. do zwycięskiego pojedynku Marka Klaudiusza Marcellusa z królem Galów-Insubrów Wiridomarusem i złożenia *spolia opima* w świątyni Jowisza Fetretiusa, ale również do zajęcia Syrakuz²². Kolejne upamiętniają sukces Lucjusza Cecyliusza Metellusa w pierwszej wojnie z Kartagią – porwanie stada słoni Hazdrubala, boje Lucjusza Korneliusza Scypiona Azjatyckiego w wojnie z „wielkim królem” Antiochem, zwycięstwo i tryumf Lucjusza Emiliusza Paulusa nad Perseuszem macedońskim w trzeciej wojnie macedońskiej, późniejszą wiktorię Kwintusa Cecyliusza Metellusa Macedońskiego nad Andriskosem-Pseudo-Filipem²³. Dalej pokazane jest ukorzenie króla Arabów Nabatejskich, Aretasa, dzięki działaniom Marka Emiliusza Skaurusa²⁴. A także pojmanie Jugurty, co jest z kolei – jak przekonuje treść monet – dziełem Sulli²⁵. Wyobrażenia monet restytucyjnych przywołują zatem wielkie wydarzenia z okresu chwały oręża rzymskiego. Są wśród nich wszakże, co trzeba sygnałnie odnotować, również obrazy zdarzeń mniejszej rangi. Pozostają one w sferze militarnych nawiązań, ale nie jesteśmy dzisiaj w stanie połączyć ich z konkretnymi faktami. Jest to np. motyw żołnierza rzymskiego atakującego skrytych za murem dwóch wrogów, powtórzony za denarem C. Numoniusa Vaali, albo motyw żołnierza walczącego z barbarzyńcą, będący repliką ikonografii denara Q. Minuciusa²⁶. Można w takich prezentacjach dostrzegać ślad tradycji republikańskiej proveniencji wystawiania przez *triumviri monetales* czynów, nieznanych bliżej, ich antenatów. Osadzanie historii rodu w najbardziej przez tradycję eksponowanych, albo co najmniej najstarszych, wydarzeniach było bowiem typowym postępowaniem tych urzędników. Ta sama praktyka przyczyniła się do przypomnienia na denarach restytucyjnych innych nazwisk, np. takich jak: M. Tullius, L. Rubrius Dossenus, S. Sulpicius Galba²⁷ i wielu innych. Podobnie wymienione wyżej imiona bohaterów i wodzów zamieszczone zostały na monetach republikańskich jako wyraz kultywowania tej tradycji rodowej, także ich repetycja na denarach restytucyjnych mogła z takich pobudek wynikać²⁸.

²² Komnick (2001), nr 36.0; RIC, nr 809; prototyp 50 r. przed. Chr. RRC, nr 439/1.

²³ Zob. kolejno: Komnick (2001), nr (Z)19.0; RIC, nr 784; prototyp 81 r. przed. Chr. RRC, nr 374/1; Komnick (2001), nr 8.0; prototyp 106 r. przed. Chr. RRC, nr 311/1b; Komnick (2001), nr 24.0; RIC, nr 788; prototyp 62 r. przed. Chr. RRC, nr 415/1; Komnick (2001), nr 19.0; RIC, nr 770; prototyp 82/80 r. przed. Chr. RRC, nr 369/1.

²⁴ Komnick (2001), nr 27.0; RIC, nr 794; prototyp 58 r. przed. Chr. RRC, nr 422/1b.

²⁵ Komnick (2001), nr 30.0; RIC, nr 792; prototyp 56 r. przed. Chr. RRC, nr 426/1.

²⁶ Zob. Komnick (2001), nr 48.0; RIC, nr 812; prototyp 41 r. przed. Chr. RRC, nr 514/2; Bernareggi (1980), s. 187; oraz Komnick (2001), nr 9.0; RIC, nr 774; prototyp 103 r. przed. Chr. RRC, nr 319/1; Bernareggi (1980), s. 186.

²⁷ Zob. kolejno: Komnick (2001), nr 4.0; RIC, nr 769; prototyp 120 r. przed. Chr. RRC, nr 280/1; Komnick (2001), nr 12.0, V.12.0, 13.0, V.13.0, 14; RIC, nr 777-779; prototyp 87 r. przed. Chr. RRC, nr 348/1-3; Komnick (2001), nr 23.0; RIC, nr 789; prototyp 69 r. przed. Chr. RRC, nr 406/1.

²⁸ Por. odnośnie do monet z imieniem Decjusza Musa i Koklesa uwagi M.H. Crawforda (RRC, 207).

Dzieje wewnętrzne Rzeczypospolitej Rzymskiej charakteryzowane są w wyobrażeniach monet restytucyjnych Trajana poprzez aluzje do różnych faktów i postaci. Zaprezentowane zostały pewne inicjatywy budowlane podejmowane w samym Rzymie. Jest to akwedukt, do którego odbudowy doprowadził w II w. przed Chr. pretor Kwintus Marcjusz Rex²⁹; bazylika zbudowana przez cenzorów – Marka Emiliusza Lepidusa i Marka Fulwiusza Nobiliora³⁰. Jest też aluzja do świątyni, *aedicula*, wzniesionej przez Marka Porcjusza Katona, jakkolwiek ikonografia nie przedstawia jej architektury, ale jest tu przedmiot kultu, bogini *Victoria Virgo* siedząca z gałązką palmową i paterą³¹. Inne wyobrażenia – oracz za pługiem zaprzężonym w dwa woły – odnoszą się prawdopodobnie do akcji kolonizacyjnej podjętej przez Sullę³². Z kolei dawne reformy zainicjowane przez Serwiusza Sulpicjusza Rufusa dały asumpt do umieszczenia na denarach jego portretu³³. Przypomniani zostali również politycy czasów późniejszych. Na przykład, Kwintus Kornificjusz pojawia się jako augur i imperator, a wyobrażenie wieńczącej go Junony *Sospita* wskazuje na pochodzenie z Lanuvium³⁴. Jest też Sekstus Pompejusz; ten występuje w kontekście swego „panowania” na morzu z urzędem *praefectus classis et orae maritimae* oraz na Sycylii, a także posiadającego tytułu *imperator*³⁵. Co istotne, pojawia się on, jak Cezar, w wyobrażeniach denarów i aureusów, przy czym na tych ostatnich ukazana została również głowa Gnejusza Pompejusza i Pompejusza Wielkiego, portret zaś i napis odnoszący się do Sekstusa Pompejusza otoczony został *corona civica*, co, jak zauważa Lesław Morawiecki, czyni aluzje do uratowania przez niego obywateli w efekcie pomocy udzielanej proskrybowanym i w rezultacie pokoju zawartego z triumwirami³⁶.

Przytoczone przykłady nie wyczerpują bogactwa nawiązań do Republiki w wyobrażeniach serii restytucyjnej Trajana, jednakże w dostatecznym wymiarze określają historię tego okresu, uwypuklając harmonijny rozwój i siłę państwa rzymskiego. Jego dzieje polityczne przedstawione są jako pasmo sukcesów. Takie są już pierwsze lata po wypędzeniu królów, a także lata późniejsze. Podkreślono w nich praworządność w życiu wewnętrznym państwa oraz sukcesy militar-

²⁹ Komnick (2001), nr (Z)29.0; RIC, nr 798; prototyp 56 r. przed. Chr. RRC, nr 425/1.

³⁰ Komnick (2001), nr 26.0; RIC, nr 790; prototyp 61 r. przed. Chr. RRC, nr 419/3b.

³¹ Komnick (2001), nr 11.0; RIC, nr 775; prototyp 89 r. przed. Chr. RRC, nr 343/1a lub 1b. O świątyni (Liv. 35, 9, 6) por. Baudrillart (1894), s. 88-89; Ziolkowski (1992), s. 172-179.

³² Komnick (2001), nr 20.0; RIC, nr 781; prototyp 81 r. przed. Chr. RRC, nr 378/1c.

³³ Komnick (2001), nr 49.0; RIC, nr 810; prototyp 41 r. przed. Chr. RRC, nr 515/2; Bernareggi (1980), s. 182.

³⁴ Komnick (2001), nr 46.0; RIC, nr 808; prototyp 42 r. przed. Chr. RRC, nr 509/5.

³⁵ Denary: Komnick (2001), nr 47.0; RIC nr 811; aureusy: Komnick (2001), nr 55.0; prototyp 42/40 r. przed. Chr. RRC, nr 511/1, 511/3a; por. interpretacje tych treści z szerszym odwołaniem do propagandy Pompejuszów, Morawiecki (1989), s. 68-88; Woytek (1995), s. 79-94; Estiot (2006), s. 127-153.

³⁶ Morawiecki (1989), s. 73-75. Zob. też nawiązanie do innych monet pompejańczyków – Komnick (2001), nr 39.0; RIC, nr 802; prototyp 47/46 r. przed. Chr. RRC, nr 461/1.

ne w stosunkach z obcymi. Wrażenia tego powodzenia bynajmniej nie osłabia równoczesne pojawienie się na monetach serii restytucyjnej postaci Rzymian w rzeczywistości walczących z sobą o władzę w okresie schyłkowym Republiki, reprezentujących rozmaite ugrupowania i wyznających różne poglądy. Są tu przecież np., jak zostało wyżej wskazane, Kwintus Kornificjusz, wszyscy trzej Pompejusze, Oktawian triumwir, Cezar *dictator perpetuo*. Tę „ideologiczną mozaikę” treści wzbogaca obecność, także już wspomnianych, L. Juniusza Brutusa, który doprowadził do usunięcia ostatniego króla, i pośrednio M. Juniusza Brutusa, bijącego w 54 r. przed Chr. denary z wizerunkiem ascendentą i z lapidarną legendą BRVTVS, która bynajmniej nie wyjaśniała, czy chodzi o pierwszego konsula, czy o mincerza, a jednocześnie z hasłem LIBERTAS i obrazem personifikowanej tej wartości. W tym właśnie kontekście Jean Béranger pisze o antynomii w wyobrażeniach monet restytucyjnych Trajana, wzmacniając swój osąd sprecyzowaniem roli drugiego Brutusa w słowach: „le meurtier de César”³⁷. Sprzeczność jest wszak tylko pozorna. Wszystkie bowiem osoby – w tym układzie, w jakim zostały przywołane w propagandzie Trajana – są pozytywne. Nie ma tu antywzoru. Nie ma też aluzji do mordu „tyrana”. Również na republikańskiej monecie M. Juniusza Brutusa bynajmniej to nie motyw usunięcia Tarkwiniusza Pysznego widnieje na pierwszym planie. Gdyby Trajan zamierzał faktycznie przypomnieć wydarzenia z marca 44 r. przed Chr., mógł to sprawić, wykorzystując ów niedopuszczający żadnej omyłkowej interpretacji wzorzec wspomnianych we wstępie denarów typu EID(ibus) MART(iis), bitych przez M. Juniusza Brutusa, albo powtórzyć emisję z grupy *Libertas*, powstałe w otoczeniu „tyranobójców”³⁸. Tego jednak Trajan nie czyni. W zamian powtarza za mennictwem republikańskim te wyobrażenia, które koncept *libertas* wiążą z działaniami cywilnymi, przypominają o wprowadzeniu praw i porządku Rzeczypospolitej. Są to właśnie motywy przejęte z denarów Brutusa, z 54 r. przed Chr., odnoszące się do jednego z aspektów 509 r. przed Chr., tego, który zaowocował odejściem od *regnum*, a wprowadzeniem jako elementów nowego ustroju – *libertas* i *consulatus* (Tac. ann. 1, 1). Są tu również powtórzone na monetach restytucyjnych odnoszące się do *lex Cassia tabellaria* treści denarów Kwintusa Kasjusza Longinusa, które na awersach obok jego imienia zawierają hasło LIBERT(as) oraz głowę *Libertas*, na rewersach prezentują *sella curulis* w świątyni Westy, obok, po lewej, widać urnę wyborczą, a po prawej – tablice do głosowania³⁹.

Moment objęcia władzy przez Trajana i charakter sprawowania przezeń pryncypatu prowokują do mniej lub bardziej prymitywnych – czy też mniej lub bardziej subtelnych – porównań „dobrego władcy” z „tyranem”. Takie komparacje są spotykane w opracowaniach współczesnych⁴⁰. Były także czynione w starożytno-

³⁷ Béranger (1965), s. 31.

³⁸ Np. RRC, nr 498, 499, 500/2-5, 501/1, 502/1-3, 505/1-3, 506/3.

³⁹ Komnick (2001), nr 34.0; RIC, nr 795; prototyp 55 r. przed Chr. RRC, nr 428/2.

⁴⁰ Np. Béranger (1965), s. 27-30; Pflaum (1964), s. 113.

ści. Panowanie Trajana, który jest *optimus princeps*, konfrontowane jest w nich z rządami Domicjana, ten jest co najmniej *malus princeps*, jeżeli nie *pessimus princeps*; epizod dwuletnich rządów Nerwy może być w takich syntetyzujących i upraszczających zestawieniach pominięty. Na przykład, Tacyt swoim dziełem historycznym przeciwstawia epokę, jaka nastąpiła wraz z obaleniem Domicjana, z którą łączy określenia „beatissimum saeculum”, „felicitas temporum”, „securitas publica” – minionej skrajnej niewoli, srogości i okrucieństwu złych cesarzy, intrygom, występkom i pochlebstwu wśród obywateli (Tac. hist. 1, 2; Tac. Agr. 2, 2; 3). Była to „epoka zatruta” – „tempora illa adeo infecta et adulatione sordida fuere” (Tac. ann. 3, 65). Przeciwnie czas, w którym Trajan rządzi, jest wyjątkowy, co z emfazą głosi Pliniusz Młodszy w słowach: „O te felicem” – „O nos felices” (Plin. paneg. 74, 1 i 4). W pochwałach formułowanych przez antycznych autorów wśród zalet Trajana pojawia się szereg *virtutes*, jak np. *civilitas*, *liberalitas*, *moderatio*, *tranquillitas*, także „klasyczne” cnoty władcy rzymskiego, jak *virtus*, *victoria*, *pietas*; Trajan staje się archetypem cesarza idealnego, co wyraża ów słynny zwrot Eutropiusza: „felicior Augusto, melior Traiano” (Eutr. brev. 8, 5, 3)⁴¹. W tym konterfekcie władcy, który jest nie tylko lepszy od złych władców, ale najlepszy spośród wszystkich *princepsów*, szczególne miejsce musiało być zarezerwowane dla *libertas*; wszak kanon cnót dobrego – idealnego władcy był antytezą cech władcy złego. Zatem po obaleniu *dominatio* tyrana, czyli po zamordowaniu Domicjana – *libertas* została przywrócona przez Nerwę⁴²; kontynuacją jego rządów jest pryncypat Trajana, kiedy za jego rządów statecznych i umiarkowanych mieszkańcy państwa rzymskiego mogą z dobrodziejstw *libertas* również korzystać.

Tę *libertas*, która rodzi się z obalenia tyrana, podjęto jednakże w propagandzie monetarnej Trajana. Zapożyczono bowiem motyw ze złotych monet emitowanych uprzednio w imieniu Galby, władcy, który objął swe rządy po Neronie „tyranie”. Na aureusach Galby widniała spersonifikowana *Libertas* w *pileus*; to wyobrażenie powtórzono na aureusach restytucyjnych Trajana⁴³, a identyczne przedstawienie znalazło się również na paralelnych jego aureusach imperialnych⁴⁴. *Libertas* w tym rozumieniu traktowana jest w jednym ze swoich podstawowych znaczeń, czyli jako kres i negacja niewoli, *pileus* – znak wolności i niezależności – staje się symbolem wyzwolenia. Jednakże w zakresie nawiązań do Republiki w propagandzie Trajana takich treści bezpośrednio przekazanych nie ma. Wyobrażenia jego

⁴¹ Zob. też np. Cass. Dio 68, 7; Plin. paneg. 13 i 45; Plin. epist. 5, 8 i 10; Flor. praef.; Amm. Marc. 14, 8, 13; 16, 10, 15; 24, 3, 9. Por. Musielak (1979), s. 119-130; Molin (1989), s. 785-797; Kotula (1994), s. 127-137; Braund (1999), s. 58-68.

⁴² Tac. Agr. 3; CIL 06.472=ILS 274; także Plin. epist. 9, 13, 4. Por. szerzej o *libertas*: Lyasse (2003), s. 63-69; Martin (2006), s. 35-45.

⁴³ Komnick (2001), nr 63.0; 63.1; RIC, nr 824; prototyp RIC I² Galba, nr 38; por. w tej kwestii o propagandzie Galby, Boruch (1996), s. 105-106, 108. Zob. też Suet. Nero 57, 1: na wieść o śmierci Nerona „plebs pilleata tota urbe discurreret”.

⁴⁴ COS V P P SPQR OPTIMO PRINCIPI, RIC, nr 123-124; Strack (1931), nr 150.

monet restytucyjnych, powtarzające republikańskie schematy, dotyczą bowiem nurtu równoległego – alternatywnego konceptu *libertas*. Nie ma przecież jednego ogólnego jej programu politycznego, może ona wyrażać różne sytuacje polityczno-społeczne. Wystarczy przypomnieć próbę wstępnej klasyfikacji znaczeń terminu *libertas* w pracach Tacyta, dokonaną przez Jakuba Pigoń, który znalazł aż czterdzieści różnych jej aspektów znaczeniowych⁴⁵; już te propozycje świadczą o mnogości odcieni semantycznych pojęcia. W każdej jednak sytuacji *libertas* rodzi się z opozycji do poprzedniego stanu. W przekazie propagandowym akcent może paść na czyn, który diametralnie zmienia konkretną sytuację, niejako „uwalniająca” *libertas* do istnienia, i może też wydobyć albo ową minioną negatywną jakość, albo te nowe wartości pozytywne. Oprócz *libertas* istotnej dla rzeczywistości politycznej schyłku Republiki, będącej odrzuceniem tyranii i *dominatio factionis*, istniała także jej formuła adekwatna dla *res publica* w każdej formie jej rządów, silnie związana z poczuciem bezpieczeństwa obywateli i pokojem. Zbliża się wtenczas znaczeniem do *securitas*. Jej istotą będzie nie problem praw politycznych, wolności politycznej i uwolnienia od złego rządcy, a pierwszeństwo zyska kwestia ładu, bezpieczeństwa i zagwarantowania praworządności⁴⁶. Ten właśnie program *libertas*, abstraktu rozumianego w szerszym sensie aniżeli w bardzo wąskim znaczeniu jako uwolnienie się od tyрана, głoszą w odniesieniu do Republiki Rzymskiej wspomniane wyżej monety restytucyjne Trajana.

Czasy Republiki Rzymskiej z perspektywy początków II w. to odległa przeszłość. Zastanović się więc wypada nad sensem tak szerokiej refleksji nad republikańskim okresem historii rzymskiej.

Monety republikańskie nikt nie wycofywał z obiegu, cyrkulowały one za rządów cesarzy rzymskich, jak można wnioskować przede wszystkim z analizy zawartości skarbów⁴⁷, ale również z ekskursów w literaturze źródłowej⁴⁸. Nie sposób wszelako orzec, czy Trajan, bijąc monety restytucyjne, miał do dyspozycji zbiór przypadkowo zachowanych i losowo dostępnych egzemplarzy monet dawnych, czy korzystał ze zbioru powstałego jako „archiwum państwowe”, z którego mógł wyselekcjonować typy według własnych kryteriów i potrzeb. Autorzy antyczni tego problemu nie tłumaczą. Jedynie Kasjusz Dio (Cass. Dio 68, 15, 3) napomyka, że Trajan kazał przetopić stare monety, nie wyjaśnia to jednak „spraw technicznych” związanych z późniejszą emisją serii restytucyjnej⁴⁹. Warto przypomnieć,

⁴⁵ Pigoń (1996), s. 30-32; szerzej por. ibidem, 29-68; Storoni Mazzolani (1972), s. 184-196. Lyasse (2003) 68-69, zauważa, że *libertas* to nie idea polityczna, ale metafora używana zależnie od okoliczności. Z kolei Morawiecki (1989), s. 262-263, pisze, że była hasłem używanym przez wszystkie ugrupowania walczące o władzę w I w. przed Chr.

⁴⁶ Doskonale wyraża to Tac. ann. 16, 22, 4: „ut imperium evertant libertatem praefertur: si perverterint, libertatem ipsam adgredientur”. Por. Pigoń (1996), s. 16-17; Martin (1996), s. 41.

⁴⁷ Por. ogólnie Ziółkowski (2001), s. 335; oraz bardziej szczegółowo np. Augé (1987), s. 227-235.

⁴⁸ Por. np. Suet. Aug. 75; Suet. Nero 44, 2; Suet. Tib. 58; Mart. epigr. 12, 57, 7-8.

⁴⁹ Por. Cizek (1983), s. 252-253; Weiser (1999), s. 233-242.

że sytuowano powstanie tej serii w płaszczyźnie ekonomicznej. Tak widział jej genezę już Francesco Gnechi, który sugerował, iż przyczyniła się do takiej emisji wysoka jakość monet republikańskich, lepszych niż denary cesarskie; seria restytucyjna przypominać więc jakoby miała użytkownikom monet na początku II w. dobrą jakościowo monetę z czasów Republiki⁵⁰. Niemniej monety restytucyjne były bite w ilościach niewielkich i nie mogły mieć w praktyce większego znaczenia w ekonomice. Ich rola była inna, komemoracyjna.

Prototypy monet restytucyjnych powstawały na przestrzeni wielu lat. W zakresie powtórzeń z mennictwa republikańskiego najwcześniejsze monety pochodzą z końca III w. przed Chr., tych – podobnie jak denarów powtarzających modele z II w. przed Chr. – jest niewiele, najwięcej jest powtórzeń z lat 40. I w. przed Chr.⁵¹ Zwraca tu uwagę cezura lat 42/40 przed Chr., wytyczająca górną granicę czasu powstania monet republikańskich powtórzonych w mennictwie Trajana, kolejne wzory, do których sięgnął, pochodzą już z czasów Cesarstwa, z 12 r. przed Chr. W owej luce mieści się mennictwo imperatorskie ostatniej fazy Republiki, ostrość toczonych wówczas walk wewnętrznych powodowała, jak wykazują A. Kunisz i L. Morawiecki, że ówczesne bite monety cechują wyraziste tematy, a nawet napastliwość prezentowanych na nich treści⁵². W propagandzie Trajana, dotyczącej nawiązań do Republiki, te modele zignorowano, ograniczając się do wcześniejszych rozwiązań.

Nie znaczy to bynajmniej, że odbiorcom monet, którzy znali finał zdarzeń z 49 i puentę wydarzeń z 44 r. przed Chr., nie mogły nasuwać się inne skojarzenia. Na przykład, wyobrażenie na wspomnianej już kilkakrotnie monecie, będącej repliką denara M. Juniusza Brutusa, która tylko pośrednio do niego się odnosiła, podczas gdy uwaga skupiona była na L. Juniuszu Brutusie, kojarzyć się mogło przede wszystkim z postacią jednego z zabójców Cezara. Zbieżność nazwisk mincerza i pierwszego konsula oraz waga wydarzeń z I w. przed Chr. z udziałem pierwszego z nich taką asocjacje ułatwiały i wyjaśniały. Obaj zresztą byli uciele-

⁵⁰ Z tego względu, jak sądzi, nie wykorzystano jako modeli denarów „legionowych” Marka Antoniusza z 32-31 r. przed Chr., które ocenia jako gorszej jakości niż inne, Gnechi (1900), s. 283-284. O metrologii denarów „legionowych” zob. Kunisz (1975), s. 51-52; bardziej optymistycznie Ziółkowski (2001), s. 335-335; odnośnie do serii restytucyjnej Trajana o standardach wagowych i zawartości srebra w monetach, Mattingly (1926), s. 265-268. Także Carson (1990), s. 231 oraz Howego (1995), s. 104, wzmiankują o serii restytucyjnej w kontekście ekonomicznym i decyzji wspomnianej przez Kasjusza Diona. Według Bennett (1997), s. 130, wykorzystanie dla serii restytucyjnej Trajana głównego nominału republikańskiego systemu monetarnego – srebrnego denara było zwroćeniem się ku tradycji Republiki, monety restytucyjne innych władców obejmowały sesterce, dupondiusy i asy, denary pojawiły się w tej grupie wyjątkowo.

⁵¹ Chronologia emitowania prototypów republikańskich monet restytucyjnych Trajana przedstawia się następująco: III w. przed Chr. – 3, II w. przed Chr. – 6, lata 99-90 r. przed Chr. – 1, 89-80 r. przed Chr. – 10, 79-70 r. przed Chr. – 2, 69-60 r. przed Chr. – 4, 59-50 r. przed Chr. – 10, 49-40 r. przed Chr. – 15 typów, zob. Komnick (2001), s. 111-132. Por. też Mattingly (1926), s. 232-256.

⁵² Morawiecki (1980), s. 12-20; Idem (1983); Idem (2004a), s. 121-130; Kunisz (1987), s. 51-63.

śnieniem *libertas*, którą odnoszono do usunięcia tyrana/dyktatora (Cic. phil. I 13). Recepcja treści propagowanych na monetach jest jednak sprawą zupełnie odrębną i nieuchwytną. Niewykluczone oczywiście, że Trajan, bijąc serię restytucyjną na monetach ze szlachetnych kruszców, kierował umieszczone na niej przesłanie do odbiorców zamożniejszych, majątnej elity senackiej, czyli do kręgów respektujących określone dawne tradycje. Niewykluczone też, że w czasach rządów Trajana trwali nadal admirałowie Republiki. Eugen Cizek przypomina podaną w liście Pliniusza Młodszego informację, że Tytyniusz Kapiton, będący *ab epistulis* za Domicjana, Nerwy i Trajana, miał w domu „imagines Brutorum, Cassiorum, Catonum”⁵³. L. Morawiecki z kolei na kanwie opisu monety M. Juniusza Brutusa, głoszącej hasło *Id Marcowych* przez Kasjusza Diona (Cass. Dio 47, 25, 3), dopuszcza możliwość, iż ten historyk starożytny widział takowy egzemplarz oraz że w czasach, kiedy on pisał, zatem w dwieście lat po wydarzeniu, „[...] taką właśnie monetę przechowywali w swoich zbiorach idealistyczni zwolennicy republiki na znak cichego protestu przeciw rządowi cesarskim”⁵⁴. W tym przypadku kolekcjonerskie podejście do dawnych monet łączyłoby się ze zbieractwem z pobudek politycznych. Być może do tej przede wszystkim grupy konserwatywnych wielbicieli minionej Republiki lub kontestatorów aktualnego porządku kierowane były, schlebające ich gustom, owe republikańskie nawiązania na monetach Trajana.

Seria restytucyjna to przede wszystkim wyraz propagandy cesarza w dobie scentralizowania praktyki menniczej w ręku urzędników cesarskich. W literaturze przedmiotu interpretacje treści tej serii oscylują wokół kreowania wizerunku propagandowego Trajana. Sugeruje taki ich kontekst Jan Eric Blamberg, wiążąc je z dążeniem do zaprezentowania *virtutes* Trajana poprzez przypomnienie dawnych wiktorii militarnych, wielkich czynów Rzymian, ich respektu wobec bogów, czy w ogóle ukazania mocy tak Rzymu, jak i Rzymian⁵⁵. Ze swej strony J. Rufus Fears w pryzmacie restaurowania przez Trajana złotego wieku umieszcza przywołanie na monetach restytucyjnych legendarnych postaci – „archetypów *virtus*”, imion wielkich polityków oraz wartości, takich jak: *libertas*, *pax*, *concordia*, *annona*⁵⁶. Szeroko rozważa tę kwestię także Martin Galinier. Promowanie cnót i czynów cesarza odnajduje w dwóch płaszczyznach – polityki religijnej oraz polityki zagranicznej, i wskazuje w tym względzie na analogie między treściami monet restytucyjnych oraz imperialnych⁵⁷. Podobnie G. Seelentag dostrzega paralele między wyobrażeniami niesionymi przez monety restytucyjne a obrazem czynów i cnót Trajana, plasowanych w sferze aktywności politycznej, polityki religijnej, *virtutes* cesarskich oraz głoszenia *libertas*⁵⁸. Wydaje się wszelako, że powstaniu serii

⁵³ Plin. epist. 1, 17, 3; Cizek (1983), s. 168.

⁵⁴ Morawiecki (2004b), s. 103.

⁵⁵ Blamberg (1977), s. 36-37.

⁵⁶ Fears (1981), s. 913, 922-923.

⁵⁷ Galinier (1998), s. 115-142.

⁵⁸ Seelentag (2004), s. 410-484.

restytucyjnej Trajana przyświecał inny cel niż uzupełnienie czy podkreślenie cech jego wizerunku propagandowego, który budują wyobrażenia monet imperialnych. Rozmaitość ikonograficzna oraz treściowa wchodzących w jej skład monet sprawia, że oczywiście doszukać się można zbieżności pewnych wyróżników tego portretu władcy w nich jakoby przekazywanych z tymi, które lansowały nieporównanie liczniejsze monety imperialne. Te krytyczne uwagi nie przeczą domniani, iż pod republikańskim sztafażem mogą kryć się zapatrywania Trajana na rolę jednostki w państwie. Zbiorowy portret Rzymian doby Republiki, tworzony w wyobrazeniach monet restytucyjnych, stanowi jak gdyby prefigurację dobrego władcy; obraz tego dobrego rządcy wyłania się z porównywania go z nimi i afirmowania jego wyższości. Trudno przyjąć, by skala odwołań do Republiki w propagandzie Trajana – co jest fenomenem w dziejach całego Cesarstwa – była li tylko efektem przypadku, aczkolwiek przyczyny tego kroku pozostaną chyba na zawsze w sferze hipotez. Najprostszym, i może z tego powodu poprawnym, tłumaczeniem jest chęć przypomnienia chlubnych kart minionej historii rzymskiej, także doby Republiki, oraz upamiętnienia czynów wielkich Rzymian na monetach o charakterze szczególnym tak ze względu na ich rzadkość, czy nawet wyjątkowość, w mennictwie Trajana, jak ze względu na mechaniczne na nich powtórzenie dawnych motywów monetarnych.

W retrospektywnym ujęciu historii Republiki w wyobrazeniach monet restytucyjnych ukazana jest ona jako okres pomyślności, znaczony działalnością wielkich mężów. Pomostem, który wiedzie w epokę jedynowładztwa, zdaje się postać G. Juliusza Cezara, pierwszego z szeregu *divi*. W tym ujęciu można mówić o płynności historii rzymskiej, nieznaczonej walkami wewnętrznymi. Pryncypat Trajana jawi się jako naturalny rezultat ewolucyjnego rozwoju państwa rzymskiego. „Opowiedziane” na monetach restytucyjnych dzieje Rzymu nie są historią „od Brutusa do Brutusa”, ale trwają „od Brutusa do Trajana”. Chociaż są na tych monetach aluzje do przemian politycznych w 509 r. przed Chr., to jednak nie ma napomknąć o zdarzeniach z marca 44 r. przed Chr.

***Caesar dictator perpetuo, Brutus and Libertas* in Trajan's political propaganda**

The restored coins of Trajan render his political propaganda. The uniqueness of the issue consists in its following the pattern of the republican coins and its references to the events and individuals from the times of the Roman Republic. Usually, the contents of the restoration issue are interpreted as an attempt to create the propagandistic image of Trajan. They had, however, another propagandistic aim which was to recall the glorious moments of the ancient Roman history and to pay tribute to the deeds of great Romans. There's no denying, the they could also convey Trajan's views on the role of an individual in the state.

The history of the Roman Republic, shown through the images of the restored coinage, appears as the period of prosperity and the rule of *libertas*. There are no allusions to interior fightings but to the effects of reforms. Also great military victories over the aliens are recalled. *C. Iulius Caesar* is referred to most often of all the individuals on the restoration coins. He is shown as the first of the *divi* group, the sequence of which leads into the epoch of the Empire, ending with *divus Nerva*, the predecessor of Trajan. In that respect, Trajan's rule, characterized by *libertas*, appears to result from the evolutionary development of the Roman state. The history of Rome after 509 B.C., „read” from the restored coins, is not the history „from Brutus to Brutus” but „from Brutus to Trajan”.

Bibliografia

- Augé Chr. (1987), Le réutilisation des monnaies de bronze à l'époque impériale: quelques exemples proche-orientaux, [w:] G. Deperyot, T. Hackens, G. Moucharte (red.), Rythmes de la production monétaires de l'antiquité à nos jours, Louvain-la-Neuve, s. 227-235.
- Baudrillart A. (1894), Les divinités de la victoire en Grèce et en Italie d'après les textes et les monuments figurés, Paris.
- Bennett J. (1997), Trajan, optimus princeps, A Life and Times, London.
- Béranger J. (1965), La notion du principat sous Trajan et Hadrien, [w:] Les empereurs romains d'Espagne, Paris, s. 27-40.
- Bernareggi E. (1980), Temi bellici sul denario della repubblica, NAC QT IX, s. 181-191.
- Blamberg J.E. (1977), The Public Image Projected by the Roman Emperors (A.D. 69-117), As reflected in Contemporary Imperial Coinage. Ann Arbor.
- Boruch W. (1996), Propaganda polityczna na monatach cesarza Galby (wybrane aspekty), [w:] M. Salamon, Z.J. Kapera (red. nauk.), Studia classica et byzantina Alexandro Krawczuk oblata, Kraków, s. 99-118.
- Braund S.M. (1999), Praise and Protreptic in Early Imperial Panegyric: Cicero, Seneca, Pliny, [w:] M. Whitby (red.), The Propaganda of Power: the Role of Panegyric in Late Antiquity, Leiden-Boston-Köln, s. 53-76.
- Cahn H.A. (1989), EIDibus MARTiis, Aurei und Denare, NAC QT XVIII, s. 211-277.
- Carson R.A.G. (1990), Coins of the Roman Empire, London-New York.
- Cizek E. (1983), L'époque de Trajan, circonstances politiques et problèmes idéologiques, Bucarest-Paris.
- Cohen H. (1995), Description historique des monnaies frappées sous l'Empire Romain communément appelées médailles impériales, Réimpression de l'édition originale augmentée d'une introduction et d'une mise à jour de G. Depeyrot, vol. 2, Paris.
- Combès R. (1966), Imperator. Recherches sur l'emploi et la signification du titre d'imperator dans la Rome républicaine, Paris.
- Estiot S. (2006), Sex. Pompée, la Sicile et la monnaies. Problèmes de datation, [w:] J. Champeaux, M. Chassignet (red.), Aere perennius, en hommage à Hubert Zehnacker, Paris, s. 125-153.
- Fears J.R. (1981), The Cult of Virtues and Roman Imperial Ideology, ANRW II 17/2, s. 827-948.

- Fell M. (1992), *Optimus princeps?: Anspruch und Wirklichkeit der imperialen Programmatik Kaiser Traians*, München.
- Galinier M. (1998), *L'image publique de Trajan*, [w:] C. Auvray-Assayas (red.), *Images romaines*, Paris, s. 115-142.
- Gnechchi F. (1897), *Appunti di numismatica romana. XLIV. Sulle restituzioni*, *RIN*, s. 123-157.
- Gnechchi F. (1900), *Monete romane*, Milano.
- Hill Ph.V. (1970), *The Dating and Arrangement of the Undated Coins of Rome A.D. 98-148*, London.
- Howgego Ch. (1995), *Ancient History from Coins*, London.
- Komnick H. (2001), *Die Restitutionsmünzen der frühen Kaiserzeit. Aspekte der Kaiserlegitimation*, Berlin-New York.
- Kotula T. (1994), „Dobrzy i źli cesarze” w opiniach późnych autorów łacińskich, [w:] H. Kowalski, W. Śladkowski (red.), *Terra, mare et homines. Volumen in memoriam T. Łoposzko*, *Annales UMCS 49/8. Sectio F*, s. 127-137.
- Kunisz A. (1975), *Geneza ustroju monetarnego Cesarstwa Rzymskiego*, Katowice.
- Kunisz A. (1978), *Mennictwo w Cesarstwie Rzymskim w I w. n.e.*, Katowice.
- Kunisz A. (1987), *Mennictwo imperatorskie schyłkowego okresu republiki rzymskiej*, *Acta UWr. nr 929, Antiquitas XIII 1987*, s. 51-63.
- Kunisz A. (1993), *Rola źródeł numizmatycznych w badaniach nad ideologią i propagandą w państwie rzymskim*, [w:] A. Kunisz (red.), *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz*, Katowice, s. 54-67.
- Kunisz A. (1995), *Tradycje republikańskie a odzwierciedlenie nowej rzeczywistości w mennictwie epoki Augusta*, [w:] A. Kunisz (red.), *W 2500-lecie powstania Republiki Rzymskiej. Studium historyczne*, Katowice, s. 124-152.
- Lyasse E. (2003), *La notion de libertas dans le discours politique romain, d'Auguste à Trajan*, *Ktèma XXVIII*, s. 63-69.
- Martin J.-P. (1999), *Les thèmes de l'épopée romaine dans la numismatique impériale*, [w:] N. Blanc, A. Buisson (red.), *Imago Antiquitatis. Religions et iconographie du monde romain. Mélanges offerts à Robert Turcan*, Paris, s. 329-340.
- Martin J.-P. (2006), *Res publica, libertas et principat*, [w:] *Auctoritas. Mélanges offerts à Olivier Guillot*, *Etudes réunies par G. Constable et M. Rouche*, Paris, s. 35-45.
- Mattingly H. (1920), *The 'restored' Coins of Titus, Domitian and Nerva*, *NC S.4, XX*, s. 177-207.
- Mattingly H. (1926), *The Restored Coins of Trajan*, *NC Ser.5, VI*, s. 232-278.
- Mattingly H. (1968), *Trajan*, [w:] H. Mattingly, E.A. Sydenham (red.), *The Roman Imperial Coinage*, vol. II: *Vespasian to Hadrian*, London, s. 234-313.
- Molin M. (1989), *Le panégyrique de Trajan: éloquence d'apparat ou programme politique néo-stoïcien?*, *Latomus XLVIII*, s. 785-797.
- Morawiecki L. (1980), *Propagandowe aspekty mennictwa rzymskiego*, *Wiadomości Numizmatyczne XXIV*, s. 1-21.
- Morawiecki L. (1983), *Political Propaganda in the Coinage of the Later Roman Republic (44-43 B.C.)*, Wrocław.
- Morawiecki L. (1989), *Władza charyzmatyczna w Rzymie u schyłku republiki (lata 44-27 p.n.e.)*, Rzeszów.

- Morawiecki L. (1993), Symbole urzędów religijnych na monetach republiki rzymskiej, [w:] D. Musiał, M. Ziółkowski (red.), *Religie w świecie starożytnym*, Toruń, s. 72-79.
- Morawiecki L. (2001), *Legum ac libertatis auctor et vindex*. Marek Juniusz Brutus i jego program polityczny, Poznań.
- Morawiecki L. (2004a), „Republikanie” i ich mennictwo (43-42 r. p.n.e.), [w:] W. Kaczanowicz (red.), *Studia z dziejów antyku. Pamięci Profesora Andrzeja Kunisza*, Katowice, s. 121-130.
- Morawiecki L. (2004b), *Idy marcowe a symbolika rzymskich monet prowincjonalnych*, [w:] A. Sołtysiak, J. Olko (red.), *Zamach stanu w dawnych społecznościach*, Warszawa, s. 101-114.
- Musielak M. (1979), Trajan jako uosobienie ideału władcy w świetle propagandy politycznej swoich czasów, *Eos* LXVII fasc. 1, s. 119-130.
- Pflaum H.-G. (1964), *Tendances politiques et administratives au IIe siècle de notre ère*, REL XLII, s. 112-121.
- Pigoń J. (1996), *W kręgu pojęć politycznych Tacyta. Libertas – moderatio*, Wrocław.
- RIC - H. Mattingly, E.A. Sydenham (red.), *The Roman Imperial Coinage*, vol. II: *Vespasian to Hadrian*, London 1968.
- RIC I² - C.H.V. Sutherland (red.), *The Roman Imperial Coinage*, vol. I, Revised Edition, *From 31 BC to AD 69*, London 1984.
- RRC – M.H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge 1974.
- Sawiński P. (2004), *Propaganda polityczna Oktawiana jako forma walki o władzę w Rzymie po śmierci Cezara*, [w:] L. Morawiecki, P. Berdowski (red.), *Ideologia i propaganda w starożytności*, Rzeszów, s. 307-318.
- Seelentag G. (2004), *Taten und Tugenden Traians. Herrschaftsdarstellung im Principat*, Stuttgart.
- Storoni Mazzolani L. (1972), *L'impero senza fine*, Milano.
- Strack P.L. (1931), *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts, Teil I: Die Reichsprägung zur Zeit des Traian*, Stuttgart.
- Vagi D.L. (2000), *Coinage and History of the Roman Empire c. 82 B.C.-A.D. 480*, vol. 2, Chicago-London.
- Weiser W. (1999), *Nomisma exitelon und nummi restituti. Die Währungspolitik des Traianus (98-117) in Realität und moderner Fiktion*, ZPE CXXV, s. 233-242.
- Welwei K.-W. (2001), *Lucius Iunius Brutus: Zur Ausgestaltung und politischen Wirkung einer Legende*, *Gymnasium* CVIII, s. 123-135.
- Woytek B. (1995), *Mag Pius Imp Iter. Die Datierung der sizilischen Münzprägung des Sextus Pompeius*, JNG XLV, s. 79-94.
- Ziolkowski A. (1992), *The Temples of Mid-Republican Rome and Their Historical and Topographical Context*, Roma.
- Ziolkowski A. (2001), *Numizmatyka republikańskiego Rzymu*, [w:] E. Wipszycka (red.), *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu*, *Źródłoznawstwo starożytności klasycznej*, t. I/II, Warszawa, s. 312-341.